

HISTÒRIA

Màrius Aguilar, Figueres i el catalanisme

Per Josep Clara^(*)

Resum

Mariano Aguilar Diana, originari de la província de Conca, va ser un empordanès d'adopció. Seguint els passos del seu pare, jutge de professió, arribà a Figueres, quan tenia 10 anys, el 1893. Hi estudià el batxillerat i s'hi inicià en el periodisme. El jove Aguilar, seguidor de les doctrines republicanes anticatalanistes i avançades socialment, canvià a Figueres la burla pel respecte i l'acceptació del catalanisme, que més endavant refermà a Barcelona, on –amb el pseudònim de Màrius Aguilar– es destacà com un periodista singular.

Abstract

Mariano Aguilar Diana, originally from the Conca province, became an Empordà patriot by choice. Following his father, a judge, he arrived in Figueres at the age of ten in 1893. Here he went to high school and started his career in journalism. The young Aguilar, follower of anti-Catalanist republican and socially advanced doctrines, started to change mockery for respect and acceptance of Catalanism while in Figueres and later reaffirmed this when he moved to Barcelona where, under the pseudonym Màrius Aguilar, he stood out as a noteworthy journalist.

Paraules clau

Màrius Aguilar, periodisme, catalanisme, Josep Palahí

Keywords

Màrius Aguilar, journalism, Catalanism, Josep Palahí

Recepció: 11/04/2014 • Acceptació: 10/10/2014.

* Departament d'Història i Història de l'Art. Universitat de Girona.

DOI: 10.2436/20.8010.01.164

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 45 (2014)
Josep Clara

INTRODUCCIÓ

La lectura de la ressenya d'un llibre de Carles Rahola (Cadaqués 1881-Girona 1939) sobre Xavier Montsalvatge que reproduïxo al final d'aquestes pàgines (apèndix I) m'ha dut a interessar-me per l'estada a Figueres, en l'etapa de l'adolescència, del periodista Màrius Aguilar, prou conegut i referenciat,⁽¹⁾ i alhora per recuperar la personalitat, força més oblidada, de Josep Palahí, figuerenc de naixement, que el periodista esmentava com una de les persones que influïren en la presa de consciència d'Aguilar, en la seva manera de veure el catalanisme de començament del segle xx. Val a dir que Aguilar, quan militava en els rengles del republicanisme i se situava en un espai més avançat des del punt de vista social, defensava una visió contrària a la idea que movia Palahí.

El nom veritable de Màrius Aguilar era Mariano Aguilar Diana i va néixer a Huete (Conca) el 18 de juliol de 1883. El pare, jutge de primera instància, fou destinat a Figueres el 1893. La destinació anterior havia estat a Jaca. La premsa s'encarregà de donar-ne notícia: "*El día 30 tomó posesión del juzgado de primera instancia de este partido don Sebastián Aguilar Fernández, nombrado para llenar la vacante de don Félix M^o. Ballarín. Sea bien venido, y le deseamos acierto en el delicado cargo que ejerce*".⁽²⁾

El jove Aguilar va seguir el progenitor en les diverses destinacions que detingué com a funcionari del Ministeri de Gràcia i Justícia. A Figueres, concretament, va passar-hi uns anys decisius de l'adolescència, alhora que estudiava al mateix institut d'ensenyament secundari on es formaren Josep

1. *Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana. Apéndice I*, Bilbao-Madrid-Barcelona, Espasa-Calpe, 1930, p. 224; *Diccionari biogràfic, I*, Barcelona, Albertí, 1966, p. 24; J. PLA, "Màrius Aguilar, periodista", dins *Retrats de passaport*, Barcelona, Edicions Destino, 1982, 2a ed., p. 139-146. Però va ser absent de la mostra *Figueres 1900-1936. Imatge i història de la Catalunya republicana*, celebrada el 1999. Vegeu-ne el catàleg del mateix títol, publicat per l'Ajuntament de Figueres.

2. *La República*, 8 d'octubre de 1893.

Puig Pujades, Jaume Ordís Pagès, Ricard Martín Martí, Pere Deulofeu Poch, Rafael Cusí Fortunet, Ramon Batlle de Pagès..., tots els quals configuraren el quadre d'honor del centre. Ell va sobresortir-hi en l'assignatura d'història universal.⁽³⁾ Entre els amics més propers van comptar-s'hi Francesc Presas Suárez, que va fer-se voluntari per combatre els alemanys en la guerra de 1914, i Enric Bosch Grassi, que seguí la carrera militar dins l'institut de carrabiners.

La Figueres de 1900 era una ciutat menestral de 10.000 habitants, centre comercial, polític, militar i cultural que conformava un nucli virolat i plural en l'espai lluminós del nord-est català. Era la setzena població de Catalunya pel nombre d'habitants, per darrere de Sant Feliu de Guíxols. S'hi movien, còmodament, maçons, protestants i gent de missa vinculada a la dreta tradicional, i també els francesos que hi acudien sovint pel fet que la frontera era molt propera. El republicanisme, matisat i dividit entre faccions, hi mantenia la tradició que havia donat un relleu especial als homes de la I República.⁽⁴⁾

La idea nova era, però, el catalanisme, nascut com a moviment en el tombant de segle, quan la crisi de l'Estat espanyol va permetre als catalans de formular una veritat fonamental que es propagà arreu del territori: que Catalunya era la pàtria i la nació, i Espanya, l'Estat. Una idea capaç de mobilitzar gent de totes les comarques per donar sentit a entitats polítiques de signe regionalista i nacionalista, també per empeltar-se de sentiments republicans, i de promoure publicacions per escampar la bona nova regeneradora i modernitzadora.⁽⁵⁾ Aguilar subratlla la fe, la moral i l'entusiasme d'aquella joventut que escrivia Vida amb majúscula.

3. *El Ampurdanés*, 4 d'octubre de 1896.

4. Les tendències polítiques representades al govern local han estat estudiades per M. MORENO CHACÓN, *El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració (1877-1923)*, Figueres, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2004.

5. B. de RIQUER, *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme (1898-1904)*, Barcelona, Edicions 62, 1977; J. LLORENS I VILA, *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992; J.L. MARFANY, *La cultura del catalanisme*, Barcelona, Empúries, 1995; V. CACHO VIU, *El nacionalismo catalán como factor de modernización*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998; P. ANGUERA, *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)*, Barcelona, Centre Contemporània de Catalunya-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008; S. IZQUIERDO BALLESTER I G. RUBÍ CASALS (coords.), *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*, Barcelona, Centre d'Història Contemporània de Catalunya, 2009.

L'EXEMPLE DEL JUTGE

Màrius Aguilar heretà del progenitor l'amor a les idees republicanes i a les lletres. I és que el pare Aguilar va ser força més que un simple funcionari de l'Estat enviat a l'Empordà per realitzar una missió administrativa en el camp judicial: era un home amb una bona formació cultural, capaç de copsar les singularitats de cada terra i de conrear el saber de l'esperit. El temps que va viure a l'Empordà, no solament va escriure sobre temes castellans, com ara fray Luis de León i Carrillo de Albornoz, i encara sobre la Bíblia, sinó també un llibre dedicat a les ruïnes d'Empúries⁽⁶⁾ i un article sobre aspectes de la història de Castelló d'Empúries.⁽⁷⁾

Sebastián Aguilar –aquest era el seu nom– va estar-se a Figueres fins al 1901, en què fou destinat a Igualada. D'acord amb un testimoniatge de premsa, va ser un jutge que deixà un bon record de l'estada:

“Hemos tenido el sentimiento de ver confirmado el traslado a Igualada de nuestro dignísimo juez de primera instancia e instrucción D. Sebastián Aguilar Fernández. Al cesar en dicho cargo el Sr. Aguilar, pierde el partido judicial de Figueras a un funcionario digno, honrado, recto, celoso e inteligente y a un cumplido caballero bajo todos conceptos. Le damos nuestra cordial despedida deseándole mucha suerte en su carrera, por más que no se nos ocultan los escollos en que han de tropezar los rectos funcionarios en este maldito tiempo del caciquismo”.⁽⁸⁾

Posteriorment, el jutge i magistrat va fer carrera seguint un periple per les terres hispanes: Lleida, Jaén, Castelló de la Plana, la Corunya i València, on es jubilà.

UN ADOLESCENT INCONFORMISTA

A Figueres, Màrius Aguilar es guanyà la fama de ser un bala perduda, un jove rebel i arrauzat, ja que va donar més d'un disgust al pare, que era un home formal. Ell mateix, en una carta a Rahola, reconeixia que *“en la perla de l'Ampurdà los más me tenían por un perdido y los menos por un desequilibrado”*.⁽⁹⁾ També Josep M. de Sagarra va especificar els elements de

6. S. AGUILAR, *Ampurias*, Figueres, Imp. de Mariano Alegret, 1895.

7. S. AGUILAR, “Castelló de Ampurias (historia y arqueología)”, dins *Revista de la Asociación Artístico Arqueológica Barcelonesa*, 5 (octubre-desembre de 1897), p. 382-392.

8. *El Ampurdanés*, 3 d'octubre de 1901.

9. N.J. ARAGÓ I J. CLARA, *Els epistolaris de Carles Rahola*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998, p. 37.

la ciutat empordanesa que conformaren aquella personalitat quan precisa que Aguilar “s’havia format en una barreja especial de literatura, sardana i federalisme”. I continua amb una conclusió definitiva: “L’adolescència de Màrius, van presidir-la la tramuntana, les idees de Pi i Margall, les solfes de Pep Ventura, el vi ranci, el set i mig i les fàcils prostitutes del Garrigal”.⁽¹⁰⁾

Ben d’hora, el fill del jutge va dirigir el periòdic *La Razón*, portaveu de la Joventut Federal Socialista de l’Empordà, que va tenir una vida breu durant l’any 1901 i que donà origen a un enfrontament al carrer amb un propietari, advocat i polític del partit conservador: “*Por tiquis miquis de imprenta vinieron el lunes a las manos sin consecuencias el director de La Razón don Mariano Aguilar y el diputado provincial D. Leopoldo Batlle en la entrada del local de la Cámara Agrícola*”.⁽¹¹⁾ El jove Aguilar signà, així mateix, diversos articles a *El Ampurdanés*, en els quals va glossar figures històriques del republicanisme (Pi i Margall, Castelar) o assajà de fer exercicis literaris. Que serveixin d’exemple aquestes ratlles:

“¿Qué te detiene, poeta?... ¿Tiemblas?...¿Y por qué?... ¿Por el eco tormentoso que llega a ti? ¡No te importe! Son tus hermanos, los poetas que maldicen a Dios por haber nacido, son las desfloradas que lloran su deshonra mientras apretujan sus cuerpos al cuerpo de sus verdugos; son los precitos, los desesperados que se deshacen en una maldición inmensa; los hambrientos que exhalan un grito de rabia y de venganza; es la falange de los que lloran, de los que sueñan, de los que mueren de amor, de hambre y de deseos... ¿Te decides? ¿Principias tu canto?... Así... bien... pero más fuerte, para que llegue a muy alto, hasta el trono en do dicen se asienta el gran infame, para que pueda extenderse por el mundo, aterrando a la humanidad canalla y miserable...”⁽¹²⁾

Carles Rahola, de Girona estant, li oferí les pàgines d’*El Autonomista* perquè pogués expressar-se literàriament i superar les limitacions locals de Figueres. Per mitjà de Rahola, el fill del jutge va conèixer el banquer i escriptor Xavier Montsalvatge. La correspondència entre Aguilar i Rahola és prou interessant i conté confessions definidores de l’ideari que seguia:

“Soy anarquista pour sang y por creer practicable esta fórmula de convivencia social. Después de un periodo, corto o largo, de agitación en las conciencias, creo reformable la propiedad por el esfuerzo de los trabajadores federados en agrupaciones libres y la desaparición o disminución máxima de Estado por la inutilidad de este organismo coactivo, una vez desaparecida

10. J.M. DE SAGARRA, *Memòries II*, Barcelona, Edicions 62 i la Caixa, 1981, p. 103.

11. *El Regional*, 21 de març de 1901.

12. “¡Canta, poeta!”, dins *El Ampurdanés*, 22 d’octubre de 1899.

LA RAZON

⇒ Órgano de la Juventud Republicana Federal Socialista del Ampurdán ⇐

Se publica el primer y el tercer domingo de cada mes.

Suscripción para un trimestre: 75 céntimos.
Número suelto: 10 céntimos.

Redacción y Administración
CENTRO FEDERALISTA AMPURDANÉS, Hornos bajo, 1, 1.º

A LAS JUVENTUDES FEDERALES (3)

No os conocemos; semillas acentadas, germinas en surcos ignorados de nosotros.

Creemos en nuestro trabajo, pero no lo sentimos. Ocultamente hacéis obra que debe ser robusta, mas es obra solitaria de almas, no de multitudes. Y los altares que aleemos no tienen que ser egoístas, sino altares sagrados que cobijen muchedumbres. La Tierra se abre á nuestra labor; la Vida principia á dorar los horizontes; tenemos que apresurar su advenimiento trabajando por los grandes amores y justicias. En la empresa hay que abocar muchas almas, muchos entusiasmos, hay que sacrificar muchas venturas y alegrías. Todos unidos no nos será ni tan difícil ni tan doloroso; unámonos pues, hermanos. Es un ruego forceniente que os dirigimos, una súplica que nosale de las mismas entrañas.

Recordando los héroes pasados, ante el presente, una vergüenza íntima nos entristece; y sin embargo, cuando pensamos en las almas jóvenes, potentes y audaces del Ideal, sentimos una esperanza inusitada. Recojamos estas almas; sus voces aisladas serán como cantos de grillos; unidos, pueden ser la canción redentora. Hagamos con los brazos la cadena que ha de rodear al mundo y elevarlo; estrechémonos; la potencia de nuestros músculos frescos puede ennoblecer la patria nueva y derribar las tiranías. ¡Arriba, hermanos, arriba! Los hambrientos rugen, los tronos y religiones vacilan, los pequeños pueblos quieren vivir con vida propia íntensamente. Vamos hacia ellos que se ir hacia el Mañana, pero camos unidos, con la alegría del que cumple su fin. Entonces sinceramente creeréis en nosotros mismos, y mirardis al Sol, como dignos hijos de la Vida.

La Juventud Federal Socialista del Ampurdán.

IMALAHITSIGA LA CARITATI

Bon tros falta encara pera que trenqui le llum del euba.

Oneja per las tenebras el só mieldich de la campana dels assilats: desvetlla 'ls esclaus.

Cabos de vara esnotanats recorren ab el veri del egoisme per los gulerfas hont hi ha 'l jas d' aquells infelissos, etissantus á qu' enllesteixin, y ben aviat los dispozan á ressur, iniciant un' oració qu' es contestada

(1) Supliment a todas las agrupaciones de jóvenes católicas y socialistas, tanto autoritarios como heretas en pugna en relación con nosotros por esta ó por sus periódicos. Con la misma relación que lo rogamos, lo agradecemos.

per un ruido sort que ressona en la boveda, prenhat de rónchs, com á cándida protesta d' aquells criaturats á qui s' esplota en nom de Deu y en profit del capital.

Puig luego 'ls fan baixar cap al taller hont el treball espera, que 'l castigar 'l cos es grat á Deu y queda recompensat en l' altra vida, ja que no 's recompença en aquesta.

La nit á poch á pobl. va anantse'n.

Y cuan ja per las gelosias traspassa l' escassa llum primera, de part de fore y de lluny se sent acostantse una cridoria confosa y ben nutrida, tant que la curiositat li alzar el cap als esplotats, fins qu' un crit dels esplotadors els hi fa tornar els ulls á la feina.

La cridoria va creixent y va acostante.

Els cabos de vara se sommouhen y depressa desapareixen, deixant ben fermadas las portas del taller.

Y cuan ja mes aprop ressonan els crits de fore, á dñs retrunyen corredissas com de llebrats qu' escapan al lladrir dels gosos.

«¡Abaix la reacció!... ¡Visca la llibertat!... ¡Visca 'l Progrés!»

Y uns cops titánjchs cauen en el portal fins esberdallario, y una turbamulla inmensa, amensadora, hi penetra encogada de venjansa, assedegada de justicia.

Y arriban á las portas del taller y las arrabassen, y al caure á terra, com si sobrevingués una parálisis, descubrint aquell niu d' aucellets esporuguits, qu' en lloch de la becarada de la mare sols reben las fibladas dels reptils de la caritat que 'ls empresona, el cap de la turbamulla s' aguanta, fent foras endarrera per detenir l' avalancha. Els ulls qu' havían entrat saltant de las órbitas per l' ira, regalan llágrimas, al contemplar squellas criaturas cadavéricas, á qui 'ls aliments s' escaltina y 'l treball se redobla, de la llibertat y del amor privadas.

Y mentres uns amparan á las víctimas, altres van en busca dels hipócritas victimaris, y, trobant ja 'ls reptils encauhats, se pensa en destruir el estau, y s' apilonan las portas estelladas, y s' encén la teya, y 'l fustaje brul-la, y la flamarada puja y l' edifici baixa.

Es el foch de la Filantropía que devora á la caritat ab todas sus hipocresías y vilesas.

ANGEL PÚDOL.

AUN HAY ESPERANZA

Un mes atrás no nos hubieramos atrevido á soñar en ella. Veíamos el cielo del porvenir tan obscuro que nos era á todo punto imposible, aún haciendo el mayor

esfuerzo, pensar en la redención problemática siquiera, de este pueblo insensible aún á las mayores desgracias y deshonras. Después de lo acontecido durante la última década del finido siglo en que en aras de la patria se sacrificaron raudales de sangre y se gastaron quinales métricos de oro, sangre y oro ofrecido con una resignación rayana á la demencia, qué había de esperar, qué divisar en lontananza más que una abyección perpetua, una decadencia lúminente y una ruina completa de la española tierra?

Pero hoy, que repercuten en nuestros oídos los gritos enérgicos de «abajo la reacción» lanzados por multitudes ávidas de venganza justiciera, en la misma capital del reino; que ese grito, detenido en la garganta por espacio de media centuria, es la nota halagüeña, el la del diapasón Libertad dado al unisono por todos los españoles que no quieren ser pasto de la hiena jesuítica; hoy que hemos visto resucitar el espíritu libre, al resucitar Electra de su sepulcro monástico, vitoreando á Máximo, su libertador, al profetizar la frase de «hay que quemar esa casa»; hoy que en Valencia el elemento democrático y republicano ha impedido que pasearan en procesión unos 10,000 niños con estandartes y lemas y corazones provocadores de la cólera popular; hoy que ya allí parece ha habido más de lo que los partes nos comunican, y acullá no sabemos.... fuego.... conventos.... destrucción..... pero hoy, hoy que vemos crecer considerablemente lo día de una próxima revolución, purificadora de cuantos miasmas infeccionan la atmósfera y envenenan nuestro cuerpo y nuestra alma, con alegría con gozo lo declaramos: somos optimistas; tenemos esperanza en el futuro y abrigamos en nuestro interior la creencia de ver implantada, á no tardar la República Federal, única forma compatible con las aspiraciones del pueblo y único sistema que puede unir y hermanar sin menoscabo de su personalidad todos los grupos desde el individuo hasta el continente.

«Estamos sin duda en vísperas de acontecimientos como los de los años 34 y 35» dice la voz profética de nuestro ilustre Jefe.—Las circunstancias todas concurren velozmente á la hecatombe. Solo falta quién dé la orden, quien arroste el peligro, quien desee ser el héroe de la jornada, quien me diga «ahí la teja» para abrasarlo todo—contasta el pueblo oprimido.

«Saldrá el Redentor que ese pueblo tan claramente reclama? La marcha inquebrantable del Progreso nos dice que sí. Cuando la hora llegue *va victis*».

V. V.

la apropiación particular de tierras y desarrollada la personalidad, guiándose por una íntima norma de moral. Creo aún más que esa Vida, cantada tan solo por algunos, no ha de limitarse a una romántica aspiración; es menester que se encarne y no dejará de ser ilusión mientras a mi yo se opongan una moralidad impuesta por el acuerdo social y sancionada por las jurisprudencias; una propiedad sostenida por la fuerza y una ley que regula mis acciones, las pesa, las mide, nada me da, me exige todo, llamando al florecimiento de mi vida delito, y condenándolo”.

I mostres del seu caràcter vitalista: “debo descender de estirpe sarracena porque amo el sol y las mujeres y los perfumes y la lírica y... el ensueño. Si creyera en dios, creería en Alah y en Mahoma. ¿No es digno un dios, que promete siete cielos, de que le amemos?”.⁽¹³⁾

De la capital empordanesa, Aguilar passà a Barcelona per tal de seguir la carrera de dret. Eugeni d'Ors (1881-1954), Francesc Layret (1880-1920), Enric Jardí (1881-1942) i Joaquim Salvatella (1881-1932) figuraren entre els companys d'estudis universitaris.

Després del periple familiar obligatori i d'haver fet de periodista a València, arribà a Barcelona el 1907. Va ser empleat del Ministeri d'Hisenda, però sembla que la feina de funcionari no li demanava gaire dedicació i va poder esplaïar-se en altres escenaris més agradables. La notícia va tenir ressò a Figueres, on encara algú recordava el pas d'aquell vailet entremaliat:

“Ha pres possessió d'un empleu oficial d'Administració d'Hisenda de la província de Barcelona, el jove escriptor radical, en Marius Aguilar, redactor de *El Poble Català*. És lo que deuen dir actualment y molts tipus per l'estil de l'Aguilar a Barcelona, y especialment a Madrid; és agafant un empleu de bon sou, poca feina y encare si's fes, que es *como empieza la pacificación de los espíritus*. Ja'n coneixem d'altres de radicals y fins anarquistes, que si tinguessin tan sols poca cosa se posició, s'hi hauria d'anar parlar ab paper sellat. No són més qu'una colla d'envejosos pretensiosos y farsants o presentat d'altre manera: radicals anarquistes en busca y en propietat si poden d'un empleu d'una monarquia y seguint conspirant contra d'ella. Lo d'aquella sarsuela: *Conspirar y cobrar sueldo, esto es lo que tiene gracia*. Ho repetim; farsants; ja vos coneixem, disfresseu-vos com vulgueu”.⁽¹⁴⁾

13. N.J. ARACÓ I J. CLARA, *Els epistolaris de Carles Rahola*, p. 29-30 i 38.

14. *La Veu de l'Empordà*, 27 de novembre de 1909.

Com a periodista fou redactor d'*El Poble Català*, *El Diluvio* i *El Día Gráfico*. Dirigí aquesta darrera publicació, *Iberia* i *La Noche*. La seva signatura aparegué així mateix a *L'Esquella de la Torratxa*, *Papitu* i en diaris de Madrid com ara *El Imparcial*, *El Liberal* i *La Libertad*. Va tenir fama de bohemí, d'home pintoresc i somiatruïtes. Josep Pla i Josep M. de Sagarra, que el tractaren íntimament, n'han traçat un retrat impressionista força colorit, que es pot completar amb el de Rovira i Virgili.⁽¹⁵⁾ L'Ateneu Barcelonès esdevingué un dels indrets que freqüentà i un lloc ideal per a les amistats intel·lectuals: Josep Pla, Joaquim Borralleras, Josep M. de Sagarra, Rafael Dalí, oncle del pintor...

Però, com apunta Sagarra, amb el pas del temps, “aquell Màrius adorable que portava a l'ànima les arts decoratives de la revolució acabà convertint tots els ferments redemptoristes en pacífica substància burgesa”. No endebades *El Día Gráfico* i *La Noche*, que va dirigir, eren propietat de Joan Pich i Pon (dirigent del Partit Republicà Radical), la qual cosa, segons l'opinió de Sagarra, representava “l·ligar els seus bigotis amb un cordill i mantenir-los quietets a la porta de la Cambra de la Propietat Urbana”.

JOSEP PALAHÍ, UNA REFERÈNCIA

En l'acceptació i la valoració positiva del catalanisme, el periodista Aguilar esmenta el paper desenvolupat a Figueres per Josep Palahí, a qui posa al costat de Xavier Montsalvatge Iglesias (Olot 1881-Girona 1921).⁽¹⁶⁾ La comparació, sense ser menyspreable, és, certament, excessiva. Perquè, a part de la militància catalanista a la Lliga, la figura de Montsalvatge va ser d'una dimensió diferent, especialment en la creació literària i artística, sens dubte d'una categoria superior i amb projecció a Barcelona. Com a polític de la Lliga, fou regidor de l'Ajuntament de Girona entre 1918 i 1921.

Al seu torn, Josep Palahí Auter, nascut a Figueres el 1875, va ser un escriptor menor, una figura polifacètica, que no superà els límits locals malgrat l'activitat entusiasta que dugué a terme.⁽¹⁷⁾ Fou premiat en un

15. A. BLADÉ I DESUMVILA, *El meu Rovira i Virgili*, Barcelona, Teide, 1981, p. 124-125.

16. A part del llibre de Carles Rahola, la personalitat de Xavier Montsalvatge és glossada per M. DE PALOL, *Girona i jo*, Barcelona, Pòrtic, 1972; M.D. FULCARÀ I TORROELLA, *Girona i el modernisme*, Girona, Institut de Estudios Gerundenses, 1976; J. PLA, “Xavier Montsalvatge”, dins *Retrats de passaport*, citat, p. 608; J. THARRATS i J.J. THARRATS, *Perfils i semblances*, Girona, Ajuntament, 1990; A. CUÉLLAR I BASSOLS, “Xavier Montsalvatge, un olotí apassionat per Girona”, dins *Revista de Girona*, 139 (1990), p. 160-165.

17. Sobre les activitats a Sant Feliu de Guíxols, À. JIMÉNEZ, “Els inicis del catalanisme guixolenc. El Centre Català (1901-1904)”, dins *El catalanisme conservador*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 1996, p. 93-136.

certamen a Palafrugell, on rebé l'aval de Joan Maragall, i en un altre a Figueres el 1906, configurat com a Festa de la Bellesa,⁽¹⁸⁾ i publicà poesies esparses a la premsa de Girona, Figueres, Palafrugell i Sant Feliu de Guíxols, on traslladà la residència, al final del segle XIX, i li feren la sardana:

“Nadiu de Figueres, sojorna a Guíxols fa molts anys. Allunyat de penyes i cenacles, les seves esparces de rossinyol solitari, tenen la sòbria senzillesa i la càlida emoció que degué colpir al primer home en sentir-se guanyat pel goig de viure i per les gràcies de la Natura. Els seus versos són la deu que brolla espontània i que generosa forma el xaragall qui s'escola per les verdes prades fent salts i bots com un cabrit. No busqueu en ells retorciments ni preciosismes, sinó senzillesa i un reflexe de benestar interior. Les estrofes de Palahí, despullades de tot artifici d'escola, són, per la puresa de llur inspiració, divinament humanes”.⁽¹⁹⁾

En una lectura dels nostres dies, Marfany apunta que “Josep Palahí era el catalanista més actiu i, alhora, possiblement –perquè la competència era enorme–, el versaire més prolífic de Sant Feliu de Guíxols”.⁽²⁰⁾ La militància política el duqué, l'any 1905, a enviar un telegrama de protesta per les destruccions causades per un grup d'oficials de la guarnició militar de Barcelona a les redaccions del setmanari *Cu-Cut* i *La Veu de Catalunya*, la qual cosa li valgué un procediment de la justícia militar, que l'acusà d'ofenses a l'exèrcit.⁽²¹⁾ També, a Sant Feliu, va ser president del Centre Català, director de *Llevor*, setmanari catalanista,⁽²²⁾ i vicepresident del comitè delegat dels Amics de l'Art Vell.

Professionalment, era lampista o llauner, com es deia aleshores. A la ciutat de la Costa Brava, però, va ser fundador i gerent de l'empresa de gas Palahí i companyia, patrocinada per la família Casas. Això li permeté, en caure la dictadura de Primo de Rivera, de ser regidor de l'ajuntament, com a major contribuent, i membre de la Cambra de Comerç de Sant Feliu. Va estar al

18. *El Ampurdanés*, 6 de maig de 1906. Per a la valoració d'aquests festes literàries, M. CASACUBERTA, “Els certàmens floralescos en el procés de construcció de la cultura del catalanisme: els casos de Girona, d'Olot i de l'Empordà”, dins J.M. DOMINGO, *Joc literari i estratègies de representació. 150 anys dels Jocs Florals de Barcelona*, Barcelona, Societat Catalana de Llengua i Literatura, filial de l'Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 403-435.

19. *L'Avi Muné*, 28 de març de 1925. Vegeu també l'article d'Enric Bosch i Viola (Figueres 1882-Sant Feliu de Guíxols 1932), reproduït a l'apèndix II.

20. J.L. MARFANY, *La cultura del catalanisme*, p. 275.

21. *Diario de Gerona*, 31 de març de 1906, i *La Vanguardia*, 30 d'agost de 1906 i 30 de gener de 1907. Sobre l'episodi, J. PUIG I CADAVALCH, *Memòries*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 117-119; F. SANTOLÀRIA, *El Banquet de la Victòria i els Fets del ¡Cu-cut!*. Cent anys de l'esclat catalanista, Barcelona, Meteora, 2005.

22. Sobre aquesta publicació, L. ESTEVA I CRUAÑAS i E. ESTEVA I MASSAGUER, “Inventari de la premsa guixolencs”, dins *Estudis sobre temes guixolencs*, 2 (1980), p. 74-76.

capdavant de la fàbrica des de 1908 fins a 1936, quan l'empresa fou col·lectivitzada per les institucions del moment revolucionari,⁽²³⁾ i hi tornà el 1939 amb la instauració de la dictadura de Franco.⁽²⁴⁾ També va explotar la comercialització de l'aigua mineral que brollava d'una font de Llagostera, situada al mas d'en Maymí, prop de la riera de Salenys.⁽²⁵⁾ Morí a Sant Feliu el 1941.

PER ACABAR

L'article de Màrius Aguilar sobre Xavier Montsalvatge reflecteix l'estil periodístic de què parla Pla: "escrivia un castellà graciós, gustós i magnífic i dominava l'esperit d'aquesta llengua tot i ser un desimbolt catalanista". Va aparèixer en una de les publicacions que va dirigir i que era propietat de Pich i Pon, al temps que era suspès l'Estatut de Catalunya, com a conseqüència dels Fets d'Octubre de 1934, justament quan l'amo del diari assolí el protagonisme màxim en les institucions polítiques de Barcelona.

Malgrat que l'estada d'Aguilar a Figueres fou breu, l'impacte de la ciutat i el caràcter de la gent que va conèixer-hi deixà una petjada intensa en el jove escriptor, de manera que, amb el pas del temps i malgrat la distància, ell es considerà un empordanès més. Segurament, per això, el 1929, expressà a Rahola un desig ben expressiu per al dia del comiat definitiu: "Quan mori, desitjaria ésser enterrat al cementiri civil de Figueres".⁽²⁶⁾ Si la Guerra Civil el duagué a terres de França com a cònsol a Nantes i a Niça, l'exiliada de 1939 no el deixà retornar a Catalunya⁽²⁷⁾ i, per tant, no pogué acomplir-se el seu somni. Fou president del Grup de Periodistes Espanyols a l'Exili. Dirigí *El Poble Català*, de Tolosa de Llenguadoc, col·laborà a *L'Espagne Républicaine i El Patriota*. Va viure també a Montpeller, on morí el 1956.⁽²⁸⁾

Josep Palahí va coincidir amb Màrius Aguilar a Figueres. Tanmateix, més que a la ciutat d'origen, el poeta autodidacte va acomplir un paper transcendent en la divulgació i consolidació del catalanisme regionalista a

23. À. JIMÉNEZ, *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*, Sant Feliu de Guíxols, Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1995, p. 93-94.

24. *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 21 de setembre de 1939.

25. *Boletín Oficial de la Provincia de Gerona*, 19 de maig de 1917.

26. N.J. ARAGÓ i J. CLARA, *Els epistolaris de Carles Rahola*, p. 50.

27. Sobre l'estada a l'exili, M. GUINART, *Memòries d'un militant catalanista*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988; A. ROVIRA i VIRGILI, *Cartes de l'exili (1939-1949)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, i A. BLADÉ i DESUMVILA, *Obra completa. Volum 2. Cicle de l'exili I*, Valls, Cossetània, 2006, p. 349-359.

28. A. BLADÉ i DESUMVILA, "Morts a l'exili (55). Màrius Aguilar i Diana", dins *Avui*, 12 d'octubre de 1977.

Sant Feliu de Guíxols, població on el dinamisme cultural i polític no tenia res a envejar a Figueres i on el personatge va passar més anys de vida. La seva producció literària dispersa no ha merescut la selecció de ser inclosa en cap antologia. Els seus són versos sentits, simpàtics, transparents –tot això no es pot negar–, però tècnicament poc depurats.

El record d'Aguilar, a part de relligar Palahí i Figueres amb el catalanisme, ho fa amb una actuació de l'Orfeó Català. L'entitat coral barcelonina va ser, evidentment, un element important en la transmissió de la ideologia catalanista.⁽²⁹⁾

Tant Xavier Montsalvatge com Josep Palahí foren representants del catalanisme conservador i persones assenyades, acomodades a viure i desenvolupar-se dins l'estructura de la família tradicional. Màrius Aguilar, en canvi, com ja ha estat dit, va ser un tipus estrambòtic, partidari de tota mena de llibertats i capricis, menys radical a mesura que passaven els anys, però va mantenir sempre la figura d'home original.

APÈNDIX DOCUMENTAL

I. Cartas a un amigo lejano. "Xavier Montsalvatje", por Carles Rahola⁽³⁰⁾

Carlos Rahola, nuestro viejo amigo, que alimenta la lámpara del espíritu de Gerona, ha publicado un recordatorio biográfico de Xavier Montsalvatje, escritor gerundense, muerto en 1921. Tú no conociste a Montsalvatje. Yo sí, porque soy ampurdanés por voluntad y porque nuestras juventudes fueron contemporáneas, aun cuando no paralelas. Él extraía sus rebeldías del catalanismo y yo militaba, y no con milicia teórica, en las extremas avanzadas sociales. Eran aquellos romanticismos sentimentales, pero Xavier Montsalvatje, aun cuando hacía burla de los canónigos, era un buen creyente de todas las grandes ortodoxias. Tenía aquella vaga insurgencia de la Joven Cataluña del novecientos, pero nada más. Montsalvatje, hoy, sería concejal de la Lliga, tal vez diputado, banquero, y, siempre espiritual, recordaría con ingeniosa nostalgia su época juvenil, muy lírica y un poco subversiva.

Xavier Montsalvatje fue escritor, pero también pintor y escultor, y viajero, el producto más completo y más grato que el catalanismo hizo surgir en Gerona,

29. M. NARVÁEZ I FERRI, "L'Orfeó Català: cant coral i catalanisme (1891-1951)", dins J. RENYER I E. PUJOL (dirs.), *Pensament polític als Països Catalans, 1714-2014*, Barcelona, Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, 2007, p. 233-246.

30. *El Día Gráfico*, 27 de gener de 1935.

porque el catalanismo ha sido algo más que una política, ha sido un renacimiento con las vidas frentes, creadoras y poliformes de todo renacimiento. Hacia 1900, el catalanismo creó en todas las poblaciones catalanas una vida interesante, que actuaba de animadora de otras vidas, articulando el grupo inteligente, que era, a un tiempo, núcleo político y eje intelectual. Había algo apostólico en aquellas juventudes. El catalanismo era una fe, una moral y un entusiasmo, que por algo escribían Vida con mayúscula.

Mientras la vida de Montsalvatje irradiaba en Gerona, yo conocía otra, maravillosa, en Figueras. Se llamaba aquel hombre José Palahí. Era alto, moreno, con unos grandes ojos y una barba como la de Jesús. Su voz era profunda y dulce. Era mecánico, hacía música y versos, escribía y emanaba de él una sugestión suave y bondadosa. Tal vez no hubiera hipnotizado a una multitud, pero ponía su sello sobre los hombres que se le acercaban. Yo fui uno de ellos y quizás por él yo amo a Cataluña tan ardientemente. Recuerdo que yo tenía unos diecisiete o dieciocho años y que llegó a Figueras, en primera visita, el “Orfeo Català”. Salió el pueblo a recibirlo, y allí fui yo también, con ánimo de incredulidad y de burla, porque los federales –los pobres federales de entonces– éramos anticatalanistas. Llegaron el “Orfeo” y el gentío a la plaza del Ayuntamiento, sonó el “Cant de la Senyera”, rompieron unos aplausos y Palahí, alto, con la barba como Jesús, iluminado, grita un “Visca Catalunya!” tan puro, tan de alma, que se me helaron las burlas y sobre ellas surgió una vergüenza íntima de mí mismo, de pequeñez ante aquel Palahí transfigurado.

Montsalvatje, a su manera, porque era rico y literario, fue el Palahí de Gerona. Por toda Cataluña vivían hombres como Palahí, que no eran, sin embargo, como Palahí. A ser castellanos, diríamos que todos hubieran podido ser pintados por el Greco en el entierro de Orgaz. Por eso, Carlos Rahola escribe con fervor sobre Montsalvatje, catorce años después de su muerte, y yo recuerdo, con toda devoción, a aquel José Palahí extraordinario, que puso mi adolescencia proa al espíritu.

Mario AGUILAR

II. Josep Palahí: l'home, la seva obra.⁽³¹⁾

Si alguna vegada, amic lector, havem sentit gravitar damunt nostres espatlles el pes aplanador, feixuc, humiliant de la nostra poquesa, és avui en el precís moment que anem a parlar-te d'un home, l'amistat del qual ens és molt cara, i de la seva obra, que només ens desperta admiracions. Aquest home i la seva tasca, sincera, madura, radiant

31. *La Nova Revista*, 5 (maig de 1927), p. 84-86.

com un estel, gemada com una flor, et seran, a ben segur, desconeguts. Palahí ha passat pel món sense fer soroll: la seva obra artística no ha conegut ni coneix les presses. D'ací que el poc que ha produït tingui una rara olor que colpeix i que encisa tot d'un cop.

Palahí pertany a aquella fornada intel·lectual que començà a obrir-se pas uns trenta d'anys enrere. Privava Nietzsche, llavors, i els grans romàntics de l'anarquia. Aquell xarampió filòsofico-social varen patir-lo tots els inquiets d'aquells temps a Catalunya: els homes solitaris i les masses obreres. Recordem Palahí, entaforat a la biblioteca del Casino Menestral, de Figueres (nostre comú poble nadiu), empassant-se, millor dit, devorant tots els llibres de teories noves, flamants o avançades que eren peculiars en aquells temps.

Minyó plantós, ben musculat; cabell abundant, encrespat i rull; front esbandit; mirada clara, intel·ligent i foguejant. Aquell cabell estufat i rebel, aquells ulls blaus i clars, emmarcaven una faç netament ariana. Veure'l, de colzes, a la taula, llegint amb concentrada atenció, francament, imposava, feia respecte.

Al cap d'uns anys, pels volts de 1905, el nom del bon amic percutí com un toc de clarí d'un cap a l'altre de l'Empordà. Era en ocasió de celebrar-se a Palafrugell la "Festa de la Bellesa". Palahí, instal·lat a Guíxols, feia ja una tongada, sortia del seu mutisme i enviava al noble Concurs una bellíssima poesia retolada *El primer fill*. Aquell treball sincer, masclé, sense postissos, ni eufemismes, colpí el Jurat des del primer moment. Vegeu què en digué, en la seva Memòria, el malaguanyat Joan Vergés i Barris,⁽³²⁾ líric de primera magnitud, qui, junt amb l'excels Joan Maragall⁽³³⁾ i amb l'erudit Jaume Massó i Torrents, integraven el Jurat literari: "*El primer fill* representa la veritable, la gran poesia. Una passió sincera l'engendra en el cor humà i en brolla dolçament, sense esforç, amb una espontaneïtat encisadora; i així arriba també de ple al nostre cor i el fa bategar al mateix ritme i ens impressiona fonament i ens fa sentir d'una manera punyent, suprema, la força vibrant de l'emoció inicial del creador".

Guanyà el premi de poesia un altre dilectíssim amic nostre, l'egregi Gabriel Alomar,⁽³⁴⁾ amb el seu treball *Les cabelleres*; però el nom de Josep Palahí percutia de bell nou a Figueres –la seva pàtria–, i *El primer fill* guanyà el premi d'honor i cortesia en la segona Festa de la Bellesa celebrada l'any 1906, a la capital de l'Empordà.

32. Joan Vergés i Barris (Sant Feliu de Guíxols 1873-Barcelona 1914), industrial surer, va ser alcalde de Palafrugell durant els anys 1899-1902. Segons Josep Pla, fou "mecenes de la revista *Juventut* de Barcelona en els primers anys del segle, poeta simbolista extremadament distingit, saturat de cultura francesa" (*Retrats de passaport*, p. 600). Vegeu també del mateix autor "Un gran alcalde: Joan Vergés Barris", dins *Darrers escrits*, Barcelona, Edicions Destino, 1984, p. 75-77, i X. XARGAY I OLIVA, *Escriptors a Palafrugell o ruta planera per les seves vides, obres i miracles, de 1880 a 1936*, Palafrugell, Ajuntament de Palafrugell i Diputació de Girona, 1999, p. 76-780.

33. La relació posterior de Palahí amb Maragall és documentada per una carta de 1906, publicada com a facsímil per A. JIMÉNEZ, "Arran d'una carta del poeta Joan Maragall", dins *Informatiu de l'Arxiu i Museu de Sant Feliu de Guíxols*, 8 (juny 1991).

34. Gabriel Alomar (Palma de Mallorca 1873-el Caire 1941) va ser catedràtic de l'Institut de Figueres entre els anys 1912 i 1920.

L'any 1907, Agustí Cases i Vinyas –altre gran valor guixolenc digne d'ésser més conegut– publicava una acurada traducció catalana de *Les dues germanes*, de Jordi Ebers.³⁵ Exornen la pulcra edició unes vinyetes singulars, uns dibuixos sobre motius egipcis, que sobreixen de gràcia i de fermesa. Palahí, que no ha passat per cap acadèmia, és l'autor afortunat de la il·lustradora proesa. Així mateix excel·leix en pintura: entre altres coses sobresortints, posseeix un autoretrat, tan just, tan ensopegat de tons, que el signarien –no en dubtem pas– més de quatre pintors de cap de brot, i que mereix l'elogi unànime de tots aquells que tenen l'avinentesa d'admirar-lo.

Heus aquí un autodidacte que escriu, dibuixa i pinta; que discuteix de música, no sabent una nota, amb un encert i una finesa d'observació que els tècnics li envejarien. Abassegat, absorbit per la tasca quotidiana, Palahí ha escrit, ha pintat poc. Abella àuria del bon gust, la seva escassa producció té, però, regust de mel de l'Himet. Costà qui-sap-lo, reunir una pàgina de poesies seves per tal d'incloure'l en una antologia de poetes empordanesos que publicà l'any 1925 un periòdic guixolenc. No podem resistir la temptació de reproduir els mots escassos, però precisos, que capçalaren aquells versos: “Allunyat de penyes i cenacles, les seves esparses de rossinyol solitari tenen la sòbria senzillesa i la càlida emoció que degué colpir el primer home en sentir-se guanyat pel goig de viure i per les gràcies de la Natura. Els seus versos són la deu que brolla espontània i que, generosa, forma el xaragall qui s'escola per les verdes prades fent salts i bots com un cabrit. No busqueu en ells retorçaments ni preciosismes, ans encara senzilles i un reflex de benestar interior. Les estrofes de Palahí, despullades de tot artifici d'escola, són, per la puresa de la seva inspiració, divinament humanes”.

Actualment escriu –espaïosament, això sí– un llibre sobre costums guixolencs que és un model d'observació, tot ell ple d'una riquesa psicològica i un humorisme tan fi que, en llengua vernacular, difícilment li trobaríem parell. Té acabat altre treball, *Elogi de la dona*, que, segons notícies, és una cabal meravella. Amb l'escassa importància que el nostre amic dóna a les seves coses, aquest “elogi” passa perill de restar inèdit a perpetuïtat.

Palahí mena una vida totalment casolana: de casa al treball i, de tant en tant, es permet de fer una escapada al cafè, on es reuneix amb els companys de sempre, que són pocs i ben triats. És un goig sentir-lo en amical conversa. Al principi, seguir el diàleg, sembla que li costa, que balbujeja. Però, ai, amics meus, una vegada ha romput el glaç! Ell es fa l'amo absolut de la conversa; un hom apar no voler contradir-lo per poder escoltar-lo més a pleret. Sigui quin sigui el tema, els qui

35. El llibre, en edició de bibliòfil, va ser publicat per Octavi Viader (J. TORRENT I FÀBREGAS, “Els Viader, mestres impressors guixolencs”, dins *XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, Sant Feliu de Guíxols, Publicacions del Museu Municipal, 1978, p. 321). Agustí Cases i Vinyas (Sant Feliu de Guíxols 1868-Lausana 1941) era fill de l'industrial Joan Cases i Àrxe, promotor del ferrocarril de Sant Feliu de Guíxols a Girona. Va ser membre de la Unió Catalanista i publicà *Coses d'Itàlia (Roma, Pompeia, Venècia)*. *Contades als companys del Centre Català de Sant Feliu de Guíxols* (1921).

l'observen i escolten, palesen de seguida que Palahí ha estat un llegidor formidable i que ha paït ben bé les seves lectures. Ell, que no ha passat per universitats ni acadèmies, quan aventura una opinió, una dada, o un dubte, sempre està cert del que diu. La seva conversa, alliçonadora sempre, flueix sense petulàncies ni poses encarcerades. És complexament senzill: aquesta és la seva força i ensems la seva més alta qualitat.

L'amic de la primera joventut –els anys no passen en va–, és totalment un altre del que fou, en el doble aspecte físic i moral. El seu cap és grisenc del tot; la seva barba, hirsuta, té quelcom de sant primitiu; la mirada interrogant i dolça, inquieta i comprensiva, és tanmateix igual. La cara de bonhomia, l'esguard curull de placidesa, us enganyarien, però. Aquells arrauxaments de juvenesa, les utopies, les quimeres d'un jorn, han fet pas a unes altres inquietuds. La pau que flueix de la seva mirada, no és pas el reflex fidel del seu estat d'ànim. Furguen en l'interior de Palahí, com rusc d'abelles fressejants, munió d'interrogacions. Els vells camins fressats han estat negligits –tots menaven allà mateix, pel nostre amic. Ara coneix el cilici, tal vegada la joia, del camí únic que condueix a la veritat suprema.

Palahí paga el tribut de reversió, de conversió al catolicisme, fenomen que pren proporcions dignes d'ésser tingudes en compte, en tot el que va de segle. Com Estanislau Przybyszewski a Polònia, Chesterton a Anglaterra, Pierre Réverdy i Francis Jammes a França, com Pere Corominas entre nosaltres, l'amic Palahí, seguint el ritme del temps, o en formalíssima conversió, percaça la veritat única pel camí de la humilitat i d'una sana, simplíssima esperançadora resignació cristiana.

Enric BOSCH i VIOLA